

N
R

2
/
2
0
1
9

ASTRA

SAMHÄLLE — KULTUR — FEMINISM

ÅRGÅNG: 101

Tema: TID

12€

ASTRA

SAMHÄLLE

—

KULTUR

—

FEMINISM

Tallbergsgatan 1/175
00180 Helsingfors

E-post: astra@astra.fi

Webbsida: astra.fi

FB: facebook.com/tidskriftenastra

IG: instagram.com/tidskriftenastra

Chefredaktör:

Vilhelmina Öhman
astra@astra.fi

AD:

Sten Snickars
astra.artdirector@gmail.com

Administration & prenumeration:

Sofia Wredlund
pren@astra.fi

Prenumerera: ASTRA utkommer
fyra gånger om året. En helårspre-
numeration i Finland kostar 45 euro.
Mera information får du på astra.fi
eller genom att mejla pren@astra.fi.

Lösnummer: 12 euro

Tryckeri: Grano

Medlem i Tidskriftscentralen

ISSN-L 2323-3966

Omslaget:

Linn Henrichson

Utgivarföreningen för tidskriften Astra rf:

ASTRA ges ut av Utgivarföreningen
för tidskriften Astra rf.

Styrelsen 2019:

Ina Biström (ordförande),
Carolina Lillhannus, Emma Hovi,
Ida Enegren, Jenna Emtö, Jessica
Finnilä, Josephine Holmström, Lisa
Gammel och Tom Kettunen.

Du får kontakt med styrelsen
genom att mejla dem på
astra.styrelse@gmail.com

Medverkande i ASTRA 2/2019:

Madeleine Forsén
Vendela Wetterström
Christin Sandberg
Karolina Sjöberg
Catariina Salo
Ida Ståhl
Amanda Berglund
Mio Lindman
Hanna Hernried Forslind
Isabella Löf
Sonya Gros
Linn Byrkjeland
Martina Moliis-Mellberg
Cathja Riska
Josefine Aspvik

4

Vilhelmina Öhman
KAMPEN OM TIDEN

7

Madeléine Forsén
FEMINISTISKT STYRELSEARBETE
GENOM QUEER TID

11

Christin Sandberg
SPIRANDE FEMINISTISK
ORGANISERING I ALBANIEN

16

Karolina Sjöberg
VÄRDEFULLA TIMMAR MED GUN

21

Catariina Salo
INTE BARA NIO MÅNADER

27

Ida Ståhl
FRÅN MOMENT TILL MOMENT
– OM ATT VARA
LÅNGTIDSSJUKSKRIVEN

30

Mio Lindman
NÄR TIDEN DEVALVERAS
– ARBETETS OCH LIVETS TID

36

Isabella Löf
OTID, OTYG

39

Sonya Gros
DIKTER

42

Martina Moliis-Mellberg
UR LED ÄR TIDEN ÄR TIDEN
ÄR TIDEN

45

Josefine Aspvik
ILLUSTRATIONER

50

ORDLISTA

Text Vilhelmina Öhman

KAMPEN OM TIDEN

"Har du tid en minut?" I de orden finns många konflikter och ojämlikheter. Vem har tid och vem råder över andras tid och därmed liv, rörlighet och möjligheter? Hur ser tid ut i ett patriarkalt, rasistiskt och kapitalistiskt samhälle? Det är frågorna bakom det här numret av ASTRA.

Tid kan upplevas väldigt olika om en lever med eller utan privilegier. Om en är anställd på nollkontrakt, är sjukskriven eller är i ett ojämlikt parförhållande kan tiden upplevas väldigt lång. Det samma gäller om en tvingas bemöta rasism eller genomlidna utdragna migrationsprocesser.

När en talar om tid börjar en lätt tala om arbete eftersom lönearbetet tar allt större del av våra liv i anspråk. I *Feminism som lönearbete* (2015) skriver **Maria Carbin**, **Johanna Overud** och **Elin Kvist** om hur lönearbete länge varit liktydigt med självförverkligande och frigörelse för kvinnor. Men idag närmast slukar arbetslivet oss. Tempot har ökat och arbetsdagarna intensifierats. Att ha mycket att göra på kvällar och helger (inte obetalt omsorgsarbete dock) ger konstigt nog status. Gränserna har tänjts ut lite mera. Jag känner igen mig i det: jag känner mig duktig om jag jobbar också på helgerna och får dåligt samvete om jag inte gör någonting som räknas som produktivt. Carbin, Overud och Kvist frågar om det inte är rimligt att kräva tid till annat i livet än lönearbete och är frustrerade över hur arbete kan ses som frigörande när så många av oss blir sjuka av det.

I det här numret av ASTRA tittar våra skribenter på tid ur ett feministiskt perspektiv. Det handlar om lönearbetets gränslöshet, orkens gränser och de där vännerna i vardagen som gör livet meningsfullt. Bland annat har **Mio Lindman** skrivit en essä om när tiden devalveras, **Madeleine Forsén** har skrivit om feministisk organisering genom att tillämpa queer tid, **Catariina Salo** har skrivit om processen att göra barn och **Ida Ståhl** berättar personligt om hur det är att vara ung och långvarigt sjukskriven.

Det tar tid att vara sjuk, arbetslös, asylsökande, papperslös och att arbeta. För att förstå kapitalismen måste vi förstå oss på den abstrakta linjen, tiden, vi inrutar hela det moderna livet i. Kapitalismen bygger på att ta andras tid. Motståndet görs genom att styra över sin egen tid och att dela tiden med vänner i vardagen. A

TEMA:

TID

CITAT FRÅN SIDA:

8

DEN KAPITALISTISKA
UPPFATTNINGEN OM
INDIVIDUALITET OCH NORMATIV
OCH PRODUKTIV TID ÄR DIREKT
FARLIG EFTERSOM TIDEN
BEGRÄNSAR OCH BELASTAR
OSS, GÖR OSS STRESSADE,
UTBRÄNDA OCH SJUKA.

12

MITT I DETTA GRYR
EN FEMINISTISK
GRÄSROTSRÖRELSE SAMTIDIGT
SOM ALLT FLER HBTQ-
PERSONER KÄMPAR FÖR
ÖVERLEVNAD.

18

ETT TILLGÄNGLIGT SAMHÄLLE
GAGNAR INTE BARA PERSONER
I RULLSTOL.

21

INNAN JAG HINNER TÄNKA
TANKEN TILL SLUT HAR JAG
REDAN FORMAT ORD SOM
FLYGER UR MIN MUN OCH
LANDAR I HENNES ÖRON. SKA
VI GÖRA BARN?

28

ATT VARA SJUKSKRIVEN UNDER
EN LÄNGRE PERIOD KÄNNES LITE
SOM ATT BEFINNA SIG PÅ EN
SCEN DÄR KULISSERNA HELA
TIDEN RÖR PÅ SIG, MEN MAN
SJÄLV STÅR STILLA.

31

DETTA ALSTRAR IDÉN ATT VI
SÅ ATT SÄGA HAR KÖPT OSS
FRIA, ELLER SÅLT OSS FRIA –
JOBBAT TILL OSS EN FRITID.
LÖNEARBETET FRAMSTÅR DÅ
SOM ETT LÖFTE OM FRIHET
OCH OBEROENDE, FÖRST
FÖR MÄN, SEDAN SOM
EN UTOPI FÖR ALLA.

43

FÖR ATT NÅ DIT MÅSTE HON GÅ
DJUPARE IN I SIG SJÄLV OCH,
LIKT TITELNS MATRJOSJKA,
ÖPPNA LAGER EFTER LAGER PÅ
JAKT EFTER KÄRNAN.

Text Madeleine Forsén

Bild Vendela Wetterström

FEMINISTISKT STYRELSEARBETE GENOM QUEER TID

ASTRAS STYRELSE HÅLLER möte och vi sitter och visionerar, planerar och löser ett av ett antal problem som är mer eller mindre viktiga. Styrelsearbetet är aktivistiskt och ingen får betalt för det, men viljan är stor och syftet viktigt. Vi har jobbat hårt för att implementera feministiska strategier också i själva styrelsearbetet och fastän alla är trötta när vi skiljs åt efter det långa mötet är det med en känsla av att vi skapar något stort och fint tillsammans.

När jag följande dag ensam ska börja beta av listan på ansvarsområden jag åtagit mig under styrelsemötet, sitter känslan från gårdagens möte kvar i ungefär en halvtimme. Sen blir det tungt, svårt och ensamt, och jag känner mig kraftlös och inkompetent. Känslan av ensamhet inför ansvaret kan stundvis bli övermäktig. Det är för att kraften sitter i det kollektiva och i vår samlade kunskap. Men det känns som en omöjlighet att vi ska kunna ses så ofta att alla uppgifter kunde göras kollektivt i sällskap av varandras uppmuntrande blickar och ord. Tiden räcker helt enkelt inte till.

Ändå finns det uppenbarligen tid, för saker blir ju gjorda. Men att planera in tid tillsammans verkar svårt, även om den sammanlagda tiden jag sitter ensam skulle räcka väl till en träff på några timmar tillsammans med de andra i stället. Problemet ligger förstås delvis i att det är svårt att få allas tidstabeller att gå ihop och att styrelsemedlemmarna bor utspridda i huvudstadsregionen. Men jag tror också att det handlar om att vi, och nu menar jag det kapitalistiska samhället i stort, inte förmår se på och använda tiden på ett sätt som skulle möjliggöra mer kollektivitet. Jag ska försöka sätta fingret på vad det egentligen handlar om genom en queerteoretisk forskare.

När **Jack Halberstam** besökte Helsingfors Think Corner* den fjärde februari talade han under rubriken "Unbuilding Gender"*** och stort fokus låg vid begreppet "Anarchitecture", en konstnärlig och social rörelse.

Halberstam skriver: "The concept of 'anarchitecture' is attributed mainly to **(Gordon) Matta-Clark**, whose inventive site-specific cuts into abandoned buildings demonstrated approaches to the concept of home and to the market system of real estate that were anarchistic, creatively destructive, and full of queer promise." Rörelsen handlar om att utmana den patriarkala, kapitalistiska och heteronormativa idén om huset, hemmet, arkitekturen, marknaden och samhället genom att helt enkelt fysiskt ändra på och utmana den. Matta-Clark sågade bland annat itu en villa: "While the architect envisions the building as a semiotic mark within a comprehensively legible system, the adherents of anarchitecture create holes, gaps, fissures, and crevices within the built environment." Genom anarkitektur blir det möjligt att skapa ett slags queert rum (space) som genom att fysiskt bryta mot normen möjliggör ett annat sätt att leva. Kontentan är kortfattat att de patriarkala strukturerna inte bara behöver synliggöras, de behöver också rivas ner (unbuild), ibland helt fysiskt.

Jag har inte möjlighet att ge en rättvis bild varken av föreläsningen eller Halberstams text här, men rekommenderar varmt vidare läsning för de intresserade. Speciellt **Paul B. Preciados** verk *Pornotopia: An Essay on Playboy's Architecture and Biopolitics* som Halberstam tar upp ger en väldigt intressant bild av vad The Playboy Mansion betytt för dagens arkitektur och i förlängning manlighet.

Det verkar kanske märkligt att prata om arkitektur när min utgångspunkt i texten är tid, men att tid och rum hänger ihop är en vanlig tanke inom metafysiken såväl som inom konst- och litteraturvetenskapen. I feministiska sammanhang har **Virginia Woolfs** dröm om det egna rummet haft en stor betydelse för kvinnans frihet och utrymme.

Det är däremot inte något som vanligtvis diskuteras i offentligheten

i de termerna. Jag tror ändå att det skulle vara viktigt att samhället i stort skulle ta det på lika stort allvar som vetenskapen gör. Debatten och samhället börjar kanske småningom vänja sig vid tanken på att arkitekturen är något som går att se på genom queerteorier och som behöver förändras. Men av den ganska snabbt tystnade debatten om exempelvis feministisk snöröjning att döma är det nog inget som direkt tas på allvar ännu. Och det är en förlust, speciellt för dem som inte passar in i heteronormativitetens tids- och rumsuppfattning som transpersoner, rasifierade, flyktingar, hemlösa, arbetslösa, funktionshindrade, aktivister och så vidare.

In a Queer Time & Place: Transgender bodies, transcultural lives (2005) skriver Halberstam mer om queer tid. Verkets essäer tar i huvudsak upp hur transpersoners och homosexuellas liv demoniserats och ofta skiljer sig från och måste förhålla sig till den heteronormativa utvecklingslinjen med förhållande, giftermål, barn, hus och så vidare. Men Halberstams genomgående tema är vikten av att skapa rum för att möjliggöra andra sätt att använda oss av och se på tiden: att delta i sammanhang och kollektiva projekt som inte belönas av kapital, synlighet eller marknaden utan av emotionell (affective) gemenskap. ***

Tid och rum hängerWr och tillåter antikapitalism, aktivism, queera livsmöjligheter och, Gud förbjude det mest livsfarliga för kapitalismen av allt, lättja (som till exempel den nypublicerade *Työskäkieltäytyjän käsikirja***** bland annat tangerar) möjliggör vi också en annan tid och tidsanvändning.

Den kapitalistiska uppfattningen om individualitet och normativ och produktiv tid är direkt farlig eftersom tiden begränsar och belastar oss, gör oss stressade, utbrända och sjuka. Och om vikten läggs vid den enskilda individens ensamhet, framgång, tidsplanering och stresshantering blir resultatet allt som oftast förödande för

just individen, eller i Astras fall: utbrända styrelsemedlemmar. Därför behöver aktivism i synnerhet och arbete i allmänhet handla mer om det kollektiva än det individuella. Men för att det ska uppstå förändring behöver det ske såväl i tid som i rum, och jag tror att det mest effektiva är just genom queerteorin för annars finns det risk för att fokus trots allt läggs på produktivitet, marknadsvärde och individuell framgång.

Helt konkret kan det för individen handla om att skriva, planera och arbeta tillsammans i stället för ensam. Att hålla styrelsemöten hemma hos varandra i stället för i ett mötesutrymme där produktiviteten helt fysiskt finns inplanerad i huset. Att värdera känslor och ta sig tid för samtalet om känslor. Att våga vara lat och oproduktiv. Men ansvaret kan inte enbart ligga på individen. För samhället, politikerna och den offentliga debatten måste det också handla om att planera och prata om arkitekturen, rummen i staden och på landsbygden, arbets-

dagen, produktiviteten, inkluderingen och gemenskapen med ett queerteoretiskt tid- och rumsperspektiv. Till exempel skulle kortare arbetsdagar ge oss mer tid för aktivism och frivilligarbete. Att dela lika på det emotionella arbetet framförallt i det heteronormativa hemmet skulle minska kvinnors stress****. Och andra former av boende skulle inkludera fler sorters familjer i samhället.

Vi kan börja genom att utmana tiden och rummet i våra styrelsearbeten, våra hem och relationer. Men jag önskar också att politiker och samhällets makthavare skulle lyssna mer på vetenskapen och speciellt på queerforskare som exempelvis Jack Halberstam. Det gjorde i alla fall ett proppfullt Think Corner, och det ger ändå hopp. A

* Evenemanget ordnades av Queer-Wills & CoreKin Projects & The SKY Doctoral Programme vid Helsinki University Gender Studies.

** Artikeln som föredraget baserades på finns att läsa i sin helhet på place-sjournal.org under rubriken *Unbuilding Gender*.

*** *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Lives*, s. 187.

**** *Arbetsvägrarens handbok* (skribentens översättning), Into förlag 2019.

***** Enligt ett forskningsprojekt vid Umeå Universitet som Dagens Nyheter skrev om 24.2.2019.

Madeleine Forsén är litteraturvetare som önskar sig sex timmars arbetsdagar och lön för att ta hand om sin hund

Men jag tror också att det handlar om att vi, och nu menar jag det kapitalistiska samhället i stort, inte förmår se på och använda tiden på ett sätt som skulle möjliggöra mer kollektivitet.

Xheni Karaj

Text/Bild **Christin Sandberg**

SPIRANDE FEMINISTISK ORGANI- SERING I ALBANIEN

Den 8 mars anordnades den första kvinnorrättsdemonstrationen i Albanien i modern tid. Det tidigare slutna landet har de senaste åren förberett sig för ett EU-medlemskap med flera nya lagar som följd. Men nu har landet hamnat i en politisk kris och korruptionen tycks djupare än någonsin. Mitt i detta gryr en feministisk gräsrotsrörelse samtidigt som allt fler hbtq-personer kämpar för överlevnad.

I början av 90-talet föll det totalitära kommunistiska styret i Albanien. Sedan dess har landet haft en förhållandevis positiv utveckling och de senaste tio åren har siktet varit inställt på ett EU-medlemskap. Omfattande reformer för att stärka demokratin och ge rättigheter till utsatta grupper har genomförts i landet, men trots det vittnar hbtq-aktivister om diskriminering och rädsla och allt fler söker asyl i andra länder.

Xheni Karaj är den första öppet lesbiska kvinnan i Albanien, Europas mest homofoba land. Hon kom ut 2012 i ett debattprogram på tv. Idag är hon ansvarig för den ideella organisationen Aleanca Lgbt i Tirana, som hon även var med och startade.

Det som för tio år sedan hade börjat med hemliga träffar i slutna rum och nattliga aktioner, såsom att klistra upp flygblad och måla regnbågsfärger på offentliga byggnader i Tirana, förvandlades snart till en fulltidssysselsättning.

I dag går hennes jobb ut på att organisera och stötta hbtq-aktivister och driva politiskt och rättsligt påverkansarbete till skydd för hbtq-personers rättigheter.

– Vi har fått en del fantastiska lagar som en del av EU-reformpaketet, men de omsätts inte i praktiken. I själva verket är det ett stort gap mellan den rättsliga utvecklingen och verkligheten ute i samhället för hbtq-personer, säger hon.

Karaj ser en risk att situationen till och med håller på att förvärras.

– På pappret och utåt mot internationella aktörer ser det ut som att situationen har förbättrats och att Albanien är ett säkert land för hbtq-personer. Men så är det inte, säger hon.

DISKRIMINERING OCH HAT MOT HBTQ-PERSONER

Socialarbetaren **Juni Plaku** som också arbetar på hbtq-centret Aleanca Lgbt berättar att de flesta som söker sig till dem mår mycket dåligt.

– Många har kastats ut hemifrån och förskjutits av sina familjer när de har kommit ut som lesbiska, säger hon.

Hon berättar att många även har hoppat av skolan på grund av mobbning, vilket försvårar jobbsökandet. På Aleanca Lgbt vittnar personalen om att allt fler hbtq-personer lämnar landet.

– Allt fler hbtq- och transpersoner har sökt asyl i andra länder de senaste två åren. De har helt enkelt gett upp hoppet om en framtid här, säger Xheni Karaj.

Vasilika Hysi från regeringspartiet Socialistiska partiet och med bakgrund i det som tidigare hette Svenska Helsingforskommittén för mänskliga rättigheter (idag Civil Rights Defenders), är en av de mest pådrivande politikererna i hbtq-frågor. Hon är nöjd med många av de lagar som har antagits de senaste åren.

– Vi har antagit en antidiskrimineringslag, en lag som förbjuder barnaga och en som skyddar kvinnor mot våld i hemmet, säger hon men påpekar samtidigt att lagarna är en sak och tillämpningen en annan.

Därtill kommer attityderna i samhället. Inte minst bland politiker förekommer hatiska utspel mot hbtq-personer. **Altin Hazizaj**, generalsekreterare på barnrättsorganisationen Children's Human Rights Centre of Albania (CRCA) och hbtq-organisationen Pink Embassy i Tirana, säger att det stora problemet i Albanien är att folk inte vågar komma ut som lesbisk eller bög.

– Familjetraditionen är så stark och den vanligaste jargongen är att gaypersoner är sjuka, säger han.

Hazizaj berättar att de förra året genomförde en lärarenkät om hbtq-frågor. Den sista frågan löd: Om din son/dotter kom ut som hbtq-person, skulle du då stötta hen? 70% av lärarna svarade nej.

– Vi försöker arbeta mot samhällsinstitutionerna, så att de inte diskriminerar. Att förändra attityder i samhället i stort tar tid, säger han.

FEMINISTISK GRÄSROTSORGANISERING VÄCKER HOPP

Feministen och vänsteraktivisten **Liri Kuçi**, 24 år, är en av dem som inte gett upp hoppet om att bidra till förändring. Och hoppet sätter hon till den kollektiva kampen. I december stod Kuçi bakom landets största studentprotester någonsin.

Liri Kuçi

Att organisera på
gräsrotsnivå är
den enda vägen till
förändring.

Altin Hazizaj

– Att organisera på gräsrotsnivå är den enda vägen till förändring, säger hon.

Tillsammans med Xheni Karaj tog Liri Kuçi och några andra unga kvinnor initiativ till 8 mars-demonstrationerna.

Klädda i svarta t-shirts tågade hundratals kvinnor genom staden för att hedra de kvinnor som fallit offer för könsbaserat våld.

– Vi har en nödsituation här. Bara i år har redan 9 kvinnor dödats, är det första Kuçi säger till mig när vi träffas för att prata om kvinnors situation i Albanien.

Våld mot kvinnor är ett våld som reproduceras från generation till generation.

Altin Hazizaj säger att ett av två barn utsätts för våld hemma och i skolan. Även om det sedan 2017 är ett brott att slå barn så fortsätter till och med det institutionella våldet att vara utbrett.

– Våldet präntas in i barnen och reproduceras senare i livet när de unga får egna relationer och familjer, säger han.

Det visar sig också i statistiken gällande våld mot kvinnor. En av två kvinnor i Albanien är utsatta för våld inom

familjen, enligt Hazizaj. Den yttersta konsekvensen av våldet är att de mördas.

– Vi har en situation där kvinnor underbetalas, undervärderas och mördas. Ändå ser vi en total försummelse från statens sida att ta tag i våldet mot kvinnor, säger Liri Kuçi.

Kuçi menar att det saknas institutioner, mekanismer och civilsamhällsgrupper som på allvar arbetar för att omvandla lagarna till verkligt skydd för människor.

– När vi, en grupp kvinnor, började mötas för ungefär ett år sedan såg vi ett akut behov av att göra något åt situationen för kvinnor i vårt land, säger hon.

Som en gryende gräsrotsrörelse var det till en början viktigt att visa att de fanns.

– Vi gick ut på nätterna, bland annat på alla hjärtans dag, och skrev budskap på väggarna runtom i staden. "Ålska, inte slå" och "nej är nej", säger hon.

Det ledde till uppmärksamhet i medierna, där det kom att talas om kollektiv hysteri.

– Jag bjöds in till en del debattprogram som handlade om våld mot kvinnor, på tv, men de enda motargument

jag fick handlade om min röst och hur jag använde den, inte om innehållet i det jag sade, säger Kuçi.

Hon beskriver hur våld mot kvinnor hela tiden förminskas och kärlek och våld blandas samman.

MASSIVA STUDENTPROTESTER I ALBANIEN

Liri Kuçi har en masterutbildning i statsvetenskap. Basen för sin aktivism har hon fått hos vänsterorganisationen Organizata Politike.

I december 2018 var hon alltså med och anordnade de största studentprotesterna någonsin i Albanien. Varje dag under åtta veckor gick hon och de andra studenterna på gatorna genom Tirana.

– Vi har en regering styrd av ett socialistiskt parti, ändå ser vi hur den har drivit igenom privatiseringar inom utbildnings- och hälsosektorn, säger Kuçi.

Det har bland annat lett till höjda avgifter samtidigt som kvaliteten på undervisningen är undermålig och de usla studentbostäderna knappt beboeliga.

– Som ung tjej på landsbygden har du i princip två möjligheter: gifta dig eller ta ett fabriksarbete. Det vill vi ändra på. Alla ska ha rätt att kunna utbilda sig.

Gehöret för protesterna blev stort. De benämns som de största folkliga protesterna sedan kommunistregimens fall i början av 1990-talet.

Men responsen från politikerna blev svalt. Premiärministern beslutade att sänka terminsavgifterna, men bara för år 2019, vilket Kuçi är mycket kritisk till eftersom det inte innebär någon långsiktig förbättring.

– Vi lyckades i alla fall få igenom reella möjligheter att bilda studentorganisationer och fackföreningar för studenter och lärare, säger hon.

Personligen fick Kuçi dock betala ett högt pris för sitt deltagande. På den tredje dagens protester sparkades hon från sitt arbete.

”Du borde vara lika bra på jobbet som du är framför massorna”, var kommentaren hon fick från sin chef på ett europeiskt företag.

– De bad mig skriva under min egen uppsägning, säger hon.

Det var dock inget som skrämde Kuçi från att demonstrera då eller från att fortsätta den jämlikhetskamp som de som feministisk gräsrotsrörelse hade inlett. Sedan dess har hon ju hunnit organisera historiska 8 mars-demonstrationer och dessutom hittat ett nytt jobb. **A**

Skribenten är frilansjournalist med bas i Italien

Text/Bild **Karolina Sjöberg**

VÄRDEFULLA TIMMAR MED GUN

De har sett Lucia, gått på teater, gått köksvägen in på fest, lagt pussel och inspirerat varandra. Möt vänparet Gun och Ursula.

En söndagseftermiddag traskar jag med frivilligvän **Ursula Vuorenlinna** fram i snöslasket längs vägen. Vi kommer fram till ett brunt tegelhus med en trivsamt gårdsplan, och Ursula tänker på den kommande sommaren då man kan sitta där ute på gården och njuta. En ramp leder upp till ytterdörren, vi plingar på och de motoriserade dörrarna slår upp. På insidan väntar **Gun Sundström** på oss. Vi promenerar igenom servicehuset och vidare in på Guns trivsamma lilla rum, där jag och Ursula får lov att sätta oss på den bäddade sängen. Genast drar historien om vänparet Ursula och Gun igång.

"Vi hittade varandra bums" säger Ursula glatt, då jag ber henne tänka tillbaka på dagen då hon träffade Gun. För 15 år sedan började Ursula fundera på hur hon kunde föra in något nytt och meningsfullt i sitt liv. "Jag hade ju inget liv utanför jobbet" förklarar hon. Ursula läste i dagstidningen om något som kallades stödpersonsverksamhet (numera vänverksamhet), som sökte frivilliga som ville träffa en person med funktionsvariation på sin fritid. Ursula bestämde träff med personen som koordinerade verksamheten, och fick uppmaningen att berätta om vad hon hade tänkt sig. Sanningen var att Ursula inte alls hade hunnit fundera närmare kring det kommande frivilliguppdraget. Så länge det inte blev alltför långa reseavstånd, kände hon sig öppen för det mesta. På det här sättet fick hon träffa Gun, som skulle bli en långvarig och viktig vän.

DRAMATIK UNDER LUCIA

"Första gången vi träffades kände jag mig lite blyg" ler Gun. De lade pussel tillsammans, med den svenska

kungafamiljen som motiv. Samtidigt lärde de känna varandra. Det färdiga pusslet pryder nu en del av Guns sovrumsvägg, som flera andra av hennes pusseltavlor med liknande motiv. Ursula kommer ihåg att de pusslade mycket tillsammans medan de lärde känna varandra. Senare började de gå på promenader, gick ut och äta tillsammans, såg på teaterpjäser och besökte köpcenter. Vännerna märkte snabbt att de är ganska lika varandra. De är i samma ålder och har liknande intressen. "Vi tycker om samma färg också", skrattar Gun.

Flera gånger har vänparet åkt för att se på Finlands Lucia tillsammans, då hon skrider ner för domkyrkans trappor. De två vännerna skrattar plötsligt till då de kommer att tänka på en av de första gångerna de skulle se Lucia tillsammans. "Vi hade på förhand kommit överens om att träffas vid taxistationen, där taxin skulle släppa av mig" förklarar Gun. Men taxichauffören körde förbi taxistolpen och släppte av henne alldeles intill trapporna, där Lucia skulle skrida ner. "Jo jo, här ska du stiga av" hade chauffören sagt då Gun protesterade. Numera ler de båda åt minnet, fastän det ju inte alls var så trevligt att chauffören inte lyssnade på Gun.

Ursula inflikar att chauffören säkert tänkte på att Gun sitter i rullstol och måste stiga av på ett ställe så hon kan se luciatåget bra. Vännerna stod länge och väntade på varandra på varsin sida av torget. Folkmängden ökade och det blev mörkt, och till slut fick Gun ringa personalen på serviceboendet och förklara att hon inte får syn på Ursula. "Välkommen hem bara svarade de", säger Gun och skrattar till igen. Den gången var det

nog lite snopet medger Ursula. "Men ifall man träffats under 15 år så måste ju lite dramatik finnas med."

Gun upplever sig själv som en social människa och hon tycker om att umgås med människor. På grund av att hon rör sig med rullstol behöver hon hjälp med att ta sig till olika ställen. Det är inte ett alternativ att ensam åka iväg på teater eller andra evenemang, hon behöver någon som kommer med. "Ifall jag inte hade Ursula skulle det nog bli långtråkigt. Det skulle inte alls vara så trevligt, man behöver ju ha någon att kunna prata med". Det bästa med att ha en frivilligvän är att ha någon att ringa till, och att få tala om både bekymmer och glädjeämnen, tycker Gun. "Ursula förstår mig så bra."

BAKVÄGEN IN PÅ FEST

Ursula berättar att hon tack vare Gun börjat se på sin omgivning med nya ögon. Samhället är fortfarande inte byggt så att man kan ta sig ut ifall man rör sig med till exempel rullstol. Ett tillgängligt samhälle gagnar inte bara personer i rullstol. Alla blir vi ju äldre i något skede, och senast då drar vi nytta av en tillgänglig omgivning. Sedan finns det ju barnfamiljer med sina barnvagnar och alla möjliga människor som kan dra nytta av till exempel ramper. Lite bättre har det blivit under de här 15 åren de känt varandra, men fortfarande stöter de på hinder. Det kan handla om några trappsteg man måste ta sig upp för, en för smal dörr att ta sig igenom eller för trånga hissar man inte ryms in i med rullstolen.

Under en av vänträffarna åkte de iväg på fest, bara för att upptäcka att festen utspelade sig på andra våningen i byggnaden och ingen hiss syntes till. Då ilsknade Ursula till, det skulle ju vara rullstolsvänligt! Både Ursula och Gun skrattar åt minnet av Ursula som sprang upp för trapporna för att leta rätt på personal. "Ni

Ett tillgängligt samhälle gagnar inte bara personer i rullstol.

måste gå runt kvarteret och komma in köksvägen” fick hon höra. Det var en novemberkväll, beckmörkt ute och det regnade. ”Där gick vi två små flickor”, in på den mörka innergården bland parkerade bilar. De hittade rätt dörr, åkte upp med hissen och steg med ytterrockarna på rakt in i ett restaurangkök där kökspersonalen stod och jobbade. Vi gick raskt igenom köket och in på festen, förklarar vännerna.

RULLSTOLSÄVENTYRET

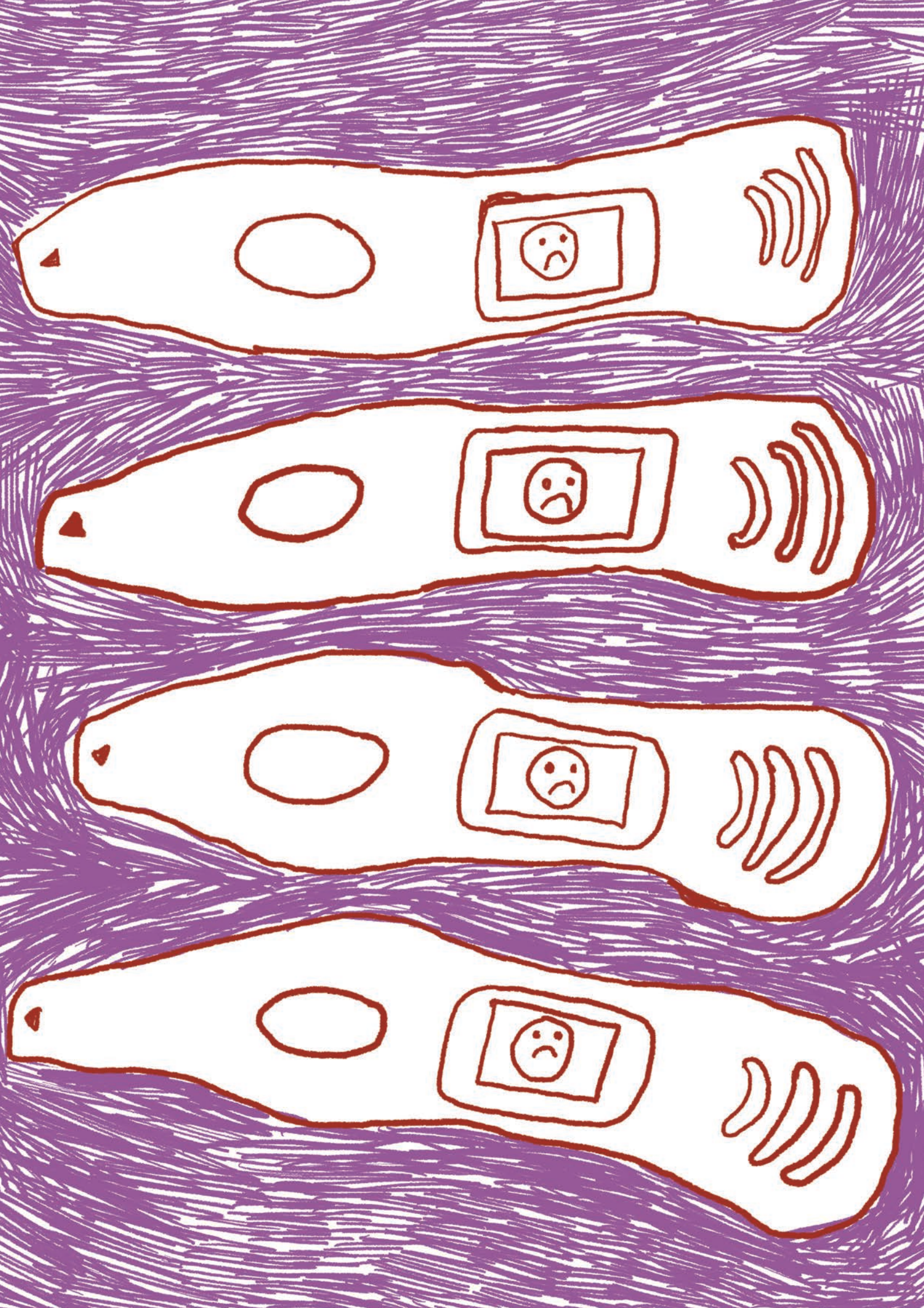
Livet skulle nog vara annorlunda utan Gun, påpekar Ursula. Aldrig hade hon kunnat tänka sig att hon skulle fortsätta med sitt frivilliguppdrag under såhär många år. ”Nu är Gun en del av mitt liv”. Ursula skriver barnböcker på sin fritid, och har under åren blivit så pass inspirerad av sitt frivilliguppdrag att det resulterat i två stycken böcker. Idén kom från Gun själv, ”du borde skriva om oss och våra äventyr med rullstolen” utbrast hon under en vänträff. Ursula väljer alltid ut några insekter som figurerar i barnböckerna, och efter

att ha funderat en tid frågade Ursula ifall Gun går med på att bli en myra. Det var så ”Rullstolsäventyret” kom till.

Hurudan person ska man vara för att bli en frivilligvän, frågar jag vänparet. De tittar på varandra och svarar sedan att vem som helst med lite extra tid kan bli en frivilligvän. ”Man får ju så mycket mer än vad man ger”, påpekar Ursula. Ändå finns det hela tiden fler personer som söker en frivilligvän än vad det finns frivilliga. Men fyra timmar i månaden, som är minimumtalet timmar man lägger på vänträffarna, det är verkligen inte mycket håller båda med om. **A**

Vänverksamheten förmedlar frivilligvänner till svenskspråkiga personer med funktionsnedsättning. Som frivillig är man en vän och en hjälpende hand när det behövs. Ett vänpar utför trevliga fritidsaktiviteter tillsammans på fritiden, under minst fyra timmar i månaden. Uppdraget skall vara ömsesidigt och bygger på medmänsklighet. Verksamheten har aktiva vänpar i både huvudstadsregionen och i Österbotten. På hemsidan www.samsnet.fi/4bt kan man läsa mer om verksamheten och anmäla sitt intresse för att bli en vän.

SAMS-Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf är en ideell organisation, som jobbar för att främja och förverkliga full delaktighet i samhället för svenskspråkiga personer med funktionsnedsättning i Finland. SAMS har två koordinatörer som jobbar med vänverksamheten och två jurister som bland annat ger kostnadsfri rådgivning. Dessutom handhar SAMS en årlig bidragsutdelning till den sociala sektorn.

Text Catariina Salo

Bild Sten Snickars

INTE BARA NIO MÅNADER

EN SÖNDAG I OKTOBER. En djupröd sam-
metssoffa och rester av fest i kroppen. Jag stir-
rar upp i taket när insikten plötsligt slår mig.

Innan jag hinner tänka tanken till slut har
jag redan format ord som flyger ur min mun
och landar i hennes öron.

Ska vi göra barn?

En halvtimme senare: vi sitter och googlar.

Vi scrollar. Tittar på priser, läser infotex-
ter. Hittar en knapp: *Varaa aika ensikäynnille*.

Vi klickar. Väljer en dag. Personen på bild-
en har långt brunt hår och ett snällt leende.

Några dagar senare sitter vi på mottagning-
en. Rösten är djup och behaglig. Hon heter det
samma som min partner.

Läkaren visar bilder på spermier och ägg-
celler. Pekar och förklarar. Berättar att staten
inte kommer att ersätta några kostnader för
oss, inte ens för medicinerna. Jag skymtar en
tår i hennes vänstra öga. Hon bokar in en tid
till psykologen. Det är obligatoriskt.

Dagar går. Jag går till jobbet. Skriver mina
texter. Fotar mina bilder. Dagar går. Vi väntar.

Besök hos psykologen: Hur tänker ni att
barnet ska få en manlig förebild? Röken stiger
som ett moln från min hjässa. Världen är full
av män! Barnet kommer att veta att det finns
män i världen! Psykologen flackar med blicken.

Dagar går och vi väntar. Vi väljer sperma-
donator. Jag cyklar till jobbet. Funderar på att
jag senast nu måste börja använda cykelhjälm.
Barnet måste lära sig att man måste ha hjälm.

Vi pratar om namn. Vår föräldragenerations
namn börjar bli rätt pop igen, va? Vad tycker
du om Sinikka? Eller Hellevi? Kanske Raimo?

Vi går till apoteket och tittar på äggloss-
ningstest. De digitala som visar ett glatt ansik-
te kostar femtio euro. De billigare visar bara
ränder. Vi köper dom digitala.

Dagar går. Vi väntar. Jag kissar på stickor
som visar ledsna ansikten.

Vi lagar mat. Läser böcker. Går på jobb.
Klappar katten. Kissar på stickor och funde-
rar på inredning till bebisens hörn. Vimplar
har många på väggarna, kanske vi kan pyssla
en egen mobil?

Dagar går.

En dag ser vi det glada ansiktet. Vi ring-
er. Spermier tinas upp och skickas iväg. Se så,
in med er! Simma på! Ni vet hur det fungerar!

Dagar går. Vi tittar på teve. Scrollar
Instagram. Skriver statusar på Facebook. Allt
med en helt ny känsla. Borde vi börja titta på
barnvagnar?

Vi laddar ner appar. Hur stort är embryot
nu? Ett linfrö?

Vi väntar. Dagarna går.

Vi köper nya stickor, annorlunda stickor. Jag kissar på dem alltför tidigt. Ett streck. Äh, vi testar på nytt! Det är för tidigt ändå! Det skulle ändå inte visa något ännu!

Jag blöder. Jag googlar nidblödning. Jag googlar natt och dag och jag blöder ännu mera.

Jag kissar på stickan. Den blir ljus röd av blod som blandas med mitt kiss. Bara ett streck.

Dagarna går. Vi väntar. Ser på tv. Scrollar instagram. Trummar med fingrarna mot bordet. Googlar. Går på jobb. Sitter på möten. Tänker på blodet, tänker på sperman, tänker på livmodern.

Väntar.

Vi köper nya stickor. Vi har inte råd med de digitala. Jag kissar och vi räknar streck.

Nu! Titta nu! Den här gången går det!

Spermierna tinas och skickas iväg.

Dagarna går. Vi väntar.

Jag dricker ingen alkohol.

Vi väntar.

Jag röker inga cigaretter.

Vi väntar.

Dagarna går.

Jag blöder.

Jag vill ha en cigarett.

Vi ligger på soffan och stirrar i taket. Väntar.

Kiss. Stickor. Spermier. Gör vad ni vill. Vi vill göra på det andra sättet! Vi tar ett lån. Tiotusen euro ska ge oss det vi vill ha. Räcker det?

Dagar går. Vi väntar.

Vi pratar inte om namn. Vi tittar inte på inredningsprylar. Vi köper inget.

Vi väntar.

Plötsligt två ränder på stickan. Vi köper ett digitalt test för att vara säkra. Det kostar femtio euro. Femtio euro för sex bokstäver. Eller i värsta fall tio bokstäver.

“Gravid”.

Vi laddar ner appen igen. Nu är det en pinjenöt!

Dagar går. Vi väntar. Vi kollar appen. Apoteket säljer folsyra, det är dyrt men säkert värt

det. Det stärker barnets ryggrad. Eller var det nerver? Eller hjärnan? Man måste äta folsyra! Och kalk, jag äter för lite mjölkprodukter. Vi har tagit ett lån, vi har råd med folsyra. Och c-vitamin! Det är den enda vitaminen som du ger till något! Vi måste ha c-vitamin!

Vi väntar. Dagar går.

Sen ligger jag plötsligt med benen isär. Blottad och kall. Läkaren lämnar oss ensamma bakom skärmen: ni får en stund tillsammans. Vi gråter tyst.

När kan vi försöka igen?

Så snabbt ni vill. Men först måste du tömmas.

Vi går hem. Jag tar pillren som ska få igång de kramper som skjutsar ur den döda cellklumpen. Två vita piller och ett glas kallt vatten.

**VI KÖPER NYA
STICKOR. VI HAR
INTE RÅD MED
DE DIGITALA.
JAG KISSAR
OCH VI RÄKNAR
STRECK.**

Jag torkar bort en droppe vatten som fastnat på min läpp och lägger mig ner.

Och väntar. Väntar på att min kropp ska skjuta ut det döda. Väntar på kramperna, smärtan. På att det ska gå om. Smärtan, kramperna, det döda.

Kommer vi någonsin att sluta vänta?

Vi väntar.

Dagar går.

Ivern som smulats sönder med varje sticka vi kastat i soporna.

En rutin. Dimmigt famlar vi runt och tittar på klockan, kalendern, stickorna.

Jag dricker öl, jag röker cigaretter. Vi tänker varken på namn eller barnvagnar.

Ett till ingrepp. Ett till försök.

Jag kastar det halvtomma ciggpaketet. Äter sallad och folsyra. Väntar.

Vi väntar, men halvdant.

Vi orkar inte vänta.

Dagar går.

Årets längsta dag, ska vi kissa på stickan?

Jag orkar inte kissa på fler stickor! Jag vill aldrig mer se en sticka i mitt liv!

Ett djuprött streck. ...och ett jätteljust? Kan du snälla kolla, kolla här? Vad betyder det här? Också ett ljust streck räknas väl?

Hoppas inte för mycket, du kommer ihåg hur det gick förra gången. Men Ester om det blir en flicka och Hilarius om det blir en pojke?

Vi väntar. Hur känns det? Ett linfrö? Vad säger magkänslan, min kvinnliga intuition?

Inget.

Så vi väntar.

Dagar går.

Tåget mot Äggelby startar. Vi kollar på kartan vartåt vi ska gå. Ett rum med en säng, inga stigbyglar att lyfta upp fötterna i. Färggranna gardiner, en fåtölj och dynor. En vänlig person.

Här, här är ert barn. Säger den vänliga och pekar.

Va.

Här ser ni hjärtat slå. Allt ser bra ut. Jag skriver ut bilderna åt er.

Hen ler. Grattis, ni ska bli föräldrar.

Sen började en helt annan typ av väntan. En väntan som inte var något av det vi tänkt oss, en väntan som rymde så mycket och som var så stor.

Att vilja bli förälder är som inget annat jag upplevt i mitt liv. Ett intensivt sug som blev större hela tiden. Hungrigare, vildare.

Nu när jag är framme undrar jag hur det var innan, då när jag inte ville? Och vad var det som ändrades? Jag vet inte. Men tiden från då till nu känns både evighetslång och som en droppe i havet. Allt känns märkligt men

samtidigt så självklart som det alltid varit att äta makaroner med ketchup.

All den där väntan. Som i stunden kändes evig, men i efterhand känns överkomlig. Jag skulle inte ha trott det då, om någon sagt att det egentligen inte handlade om så lång tid. Att det var piss i vinden. Nej, jag hade inte trott det. För så var det inte då.

Men saker ändras. Tid ändras. Allt det gamla försvinner. Men vi måste minnas! Eller måste vi?

Som förälder fylls vardagen av en mängd paradoxer. Får jag sakna tiden utan barn? Jag har ju satt ner tiotusen och en jävla massa tid och längtan på att få leva den här vardagen. Får jag längta efter annat?

Jag vill dricka alkohol och röka cigaretter. Jag vill sträckläsa en bok från pärm till pärm. Jag vill stå en halvtimme i en het dusch och bara tänka. Jag vill gå på toa i fred.

Men ändå. All den där väntan.

Visst var det väl ändå värt det? A

Skribenten älskar sitt barn men älskar också öl och böcker

Text Ida Ståhl

Bild Amanda Berglund

FRÅN MOMENT TILL MOMENT – OM ATT VARA LÅNGTIDSSJUKSKRIVEN

FÖR NÅGRA ÅR SEDAN, när jag ganska nyligen fyllt 24, blev jag långtidssjukskriven för depression. Det började med en period på fyra månader, men förlängdes senare till ett helt år. Från en höst till en annan. "Det trodde jag att du var redan", sa min bror när jag berättade om det för honom, vilket var en helt rimlig reaktion.

Sjukskrivningen kom efter en lång tid av sysslolöshet. Jag hade hoppat av mina högskolestudier året innan och sedan dess hade jag inte gjort mycket annat än att försöka fördriva dagarna tills det var acceptabelt att lägga sig. För bara när jag sov slapp jag helt undan de negativa tankarna som malde på i en ändlös loop och påminde mig om hur jag slösade bort mitt liv. Dagtid fick jag ta till olika strategier för att inte bli sänkt av dessa tankar. Filmer, tv-serier och ett robotartat scrollande genom flöden som visade upp glansbilder av andras liv – jag gjorde vad som helst för att hålla hjärnan konstant distraherad.

Känslan när jag fick beskedet om sjukskrivning av psykiatern – eller snarare när vi båda två kom överens om att jag behövde en paus – var en blandning av lättnad, frihet, besvikelse och ångest. Lättnad och frihet för att jag, åtminstone för ett tag, inte skulle behöva oroa mig över om jag skulle bli beviljad ännu en månad av arbetslöshetsförmåner eller om jag skulle bli tvungen att vända mig till socialen. Sjukdagpenningen var visserligen inget att hurra över, men åtminstone var den säkrad. Det var också en lättnad att veta att det fanns en legitim orsak till varför jag var så trött och apatisk. Trots att jag lidit av depression från och till sedan tonåren är det svårt att inte ibland känna sig som en bluff; som någon som bara är lat eller överdriver sina känslor när man i själva verket är sjuk. Nu hade jag ett läkarintyg som klargjorde att jag inte inbillat mig. Samtidigt var jag besviken på mig själv och den vändning mitt liv tagit (som om det vore mitt fel) och klankade ständigt ner

på mig själv (som om det skulle hjälpa). Och såklart oroade jag mig över hur jag skulle ta mig upp igen.

Att vara sjukskriven under en längre period känns lite som att befinna sig på en scen där kulisserna hela tiden rör på sig, men man själv står stilla. Runtomkring mig fortsatte vänner och bekanta att gå till skolan eller till sina jobb, gå på fester och åka på resor, skaffa barn och träffa nya människor. De skapade helt enkelt nya minnen, medan det jag gjorde tycktes vara precis det motsatta – all min vakna tid sögs in i ett kolsvart vakuum som jag fortfarande inte har tillträde till. Jag minns i princip ingenting från hela det året, hur mycket jag än försöker komma ihåg.

Det jag vet är att jag en gång i veckan träffade min terapeut. Det var nämligen det enda

jag hade inplanerat i kalendern, det enda som förankrade mig i verkligheten och gav mig en tid att passa. Utöver denna ena timme var tiden en sörja jag vadade igenom. En enda dag kunde ibland kännas evighetslång, medan en vecka kunde gå förbi utan att jag lade märke till det. Plötsligt var det bara måndag igen och en ny vecka låg framför mig, full av timmar och minuter som jag på något vis skulle behöva fylla.

Alla som är eller har varit deprimerade har olika sätt att handskas med det. Mitt sätt har alltid varit att isolera mig. När jag mår dåligt vill jag inte prata med någon, inte träffa någon, inte behöva ta hänsyn till någon annan än mig själv. Det är självdestruktivitet på ett passivt sätt. I stället för att göra något – vad som helst – gör jag ingenting alls. Och även

Plötsligt var det bara måndag igen och en ny vecka låg framför mig, full av timmar och minuter som jag på något vis skulle behöva fylla.

om det inte är lika omedelbart farligt som att självmedicinera eller på något annat sätt skada sig själv leder det inte till någon förbättring. När man isolerar sig på det sättet blir dagarna ett stängt kretslopp där inga nya intryck tas in och där samma tankar upprepas om och om igen. Det gör ens värld väldigt liten och eftersom man redan är negativt inställd till det mesta blir allt snabbt mörkt och hopplöst. Därför är detta ingen metod jag rekommenderar en enda människa, speciellt inte någon som lider av psykisk ohälsa.

Jag läste någon gång att för långtidsarbetslösa kan även den allra minsta uppgift bli svår att klara av. Eftersom människan behöver utmaningar i livet skapar man egna av det lilla man har om de riktiga utmaningarna tas bort – vilket var precis det som hände när jag blev sjukskriven. Det fanns inga måsten längre. Det enda jag behövde fokusera på var att börja må bättre, vilket jag ärligt talat inte lade särskilt mycket energi på. Ganska snart blev sådant som jag tidigare gjort med lätthet – som att handla mat, fylla i en blankett eller träffa en kompis på kaffe – lika oöverstigligt som att hålla ett föredrag för hundratals personer eller springa ett maraton utan att ha löptränat. Jag fick hjärklappning och tungt att andas bara av att befinna mig utanför min lägenhets trygga väggar och när jag var tvungen att uträtta något ärende gjorde jag det så snabbt det bara var möjligt. Ibland kunde jag få sådan panik när jag stod i kassakön i mataffären att jag helt sonika ställde ner varukorgen där jag stod och gick hem. Jag hade också ljudet av stängt på mobilen så att jag skulle slippa höra ifall någon försökte få tag på mig.

Jag levde från moment till moment. Jag försökte att inte tänka för långt fram i tiden, för när jag gjorde det fick det mig endast att må sämre. Det var lättare att bara tänka någon timme framåt i taget. Vid någon tidpunkt under dagen skulle jag bli tvungen att äta, och när detta var avklarat kunde jag fokusera på nästa

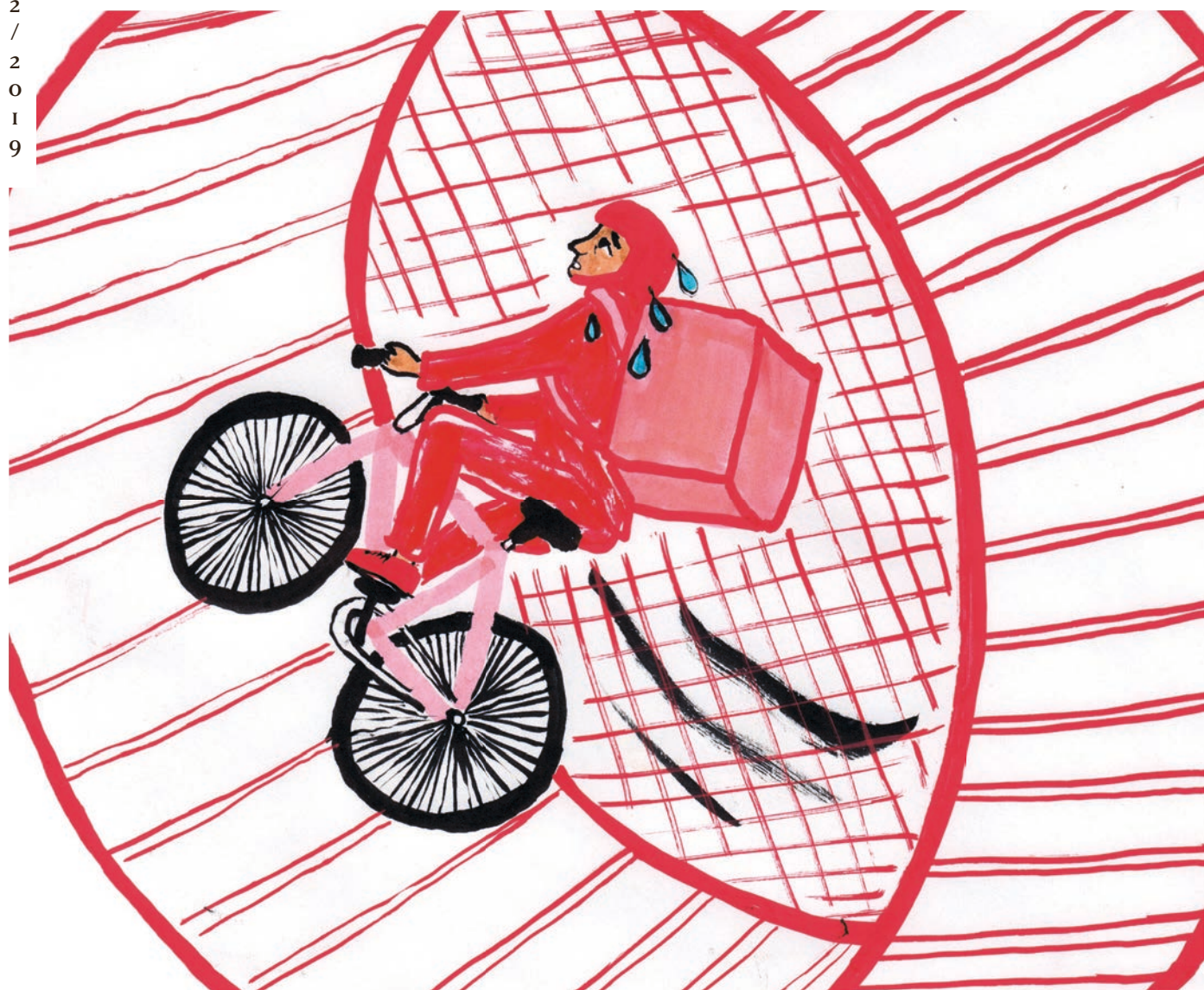
steg som ibland kunde vara att ta en dusch och ibland att diska. Sedan var det en lång sträcka fram till kvällen när jag äntligen kunde sova. Livet krympte tills det bara innehöll det allra nödvändigaste. Sällan gjorde jag något som jag inte gjort också dagen innan.

Jag har ändå haft större tur än många andra med samma sjukdom. I min familj har jag alltid kunnat prata öppet om min depression, även om jag inte utnyttjat detta privilegium särskilt ofta. Jag har också gått i terapi i flera omgångar och har hittat en medicin som fungerar. Allt detta gör att jag har en stabil grund att stå på och jag har aldrig känt att det faktum att jag är deprimerad är pinsamt eller något som borde hållas hemligt. Tvärtom är det något jag alltid varit öppen med och pratat om med både främlingar och bekanta. För mig har det liksom aldrig varit någon stor grej, även om det är ett litet helvete att leva med.

När jag ganska nyligen fyllt 25 gick sjukskrivningen ut och jag fick sakta återvända till världen utanför min lägenhet igen. Jag började jobba på ett dagis tre dagar i veckan, fyra timmar om dagen. Det kanske inte låter som så mycket, men för mig var det ett stort steg. Efter jobbet var jag ofta så trött att jag somnade framför datorn och vaknade helt mörbultad i skymningen. Jag var fortfarande på bättringsvägen och det skulle ta lång tid för mig att bygga upp orken och stresstoleransen igen. Dessutom är tillfrisknandet aldrig en spikrak väg. Det fanns, och finns fortfarande, dagar när jag mår sämre och genast blir rädd att jag är på väg tillbaka in i mörkret. Men molnen skingras alltid efter en tid och jag påminns om att det finns ett liv utanför depressionen som inte försvinner någonstans. Det gäller bara att andas igenom det mörka och komma ihåg att om jag klarat av det förr kommer jag att klara av det igen. A

Text Mio Lindman

Bild Hanna Hernried Forslind

NÄR TIDEN DEVALVERAS — ARBETETS OCH LIVETS TID

1. ARBETSLINJENS HORISONT

Kanske utspelar det sig under ett par år. Kanske är det en hel livstid. Så många platser där man frikostigt har spenderat sin tid, som om den var någon devalverad valuta.

Så börjar **Elise Karlssons** roman *Linjen* (2016). När berättelsen börjar har Emma just blivit arbetslös. Arbetslösheten framstår för henne som konturlös. Den vidöppna tiden är skrämmande. Är det måndag eller tisdag idag? Den fria tiden – granne med vansinnet, att träda in i en tillvaro utan orientering. Så kallas hon på arbetsintervju, får provanställning på ett kontor som erbjuder tjänster som riktar sig till föreläsare. Att få ett jobb framstår för Emma som en existentiell räddning: tiden blir påtaglig igen. Livet indelas i begripliga block. Emma är lättad. "När jag arbetar försvinner det där malandet i magen. Ljudet av aktivitet omkring mig blockerar det inre surrandet."

Nu befinner hon sig *innanför*. Arbetet har sin egen rytm, det befinner sig alltid i rörelse. Tiden går, och det 'framåt' som upptar henne är att få en fast anställning. När hon väl får det inser hon att hon ändå inte sitter säkert. Hela tiden känslan av att hon borde klättra på de andras ryggar, komma vidare. Det varslas om uppsägningar. Mot slutet av romanen har arbetets inhägnade tid upphört att vara en garanti som håller det inre surret på avstånd. Arbetet är inte längre som en förälskelse. Kontorets rum ter sig allt sterilare, tommare.

För Emma är arbetets tid en trygghet genom att vara tid som spenderas inom givna ramar och som välsignas av kollektivt erkännande. Ifrågasätts inte, utan anses utgöra livets gilla gång. Berättarjagets inställning till arbetstiden som en välsignelse och räddning framstår i hela sin bräcklighet. Hennes entusiastiska flit har ett drag av flykt. Lunchen med kollegorna, mötena, konferenserna, företagsfesterna: tiden fylls, månaderna går, men ångesten försvinner ingenstans. Är hon näst i tur att bli uppsagd? Emmas tidsmedvetande har luckrats upp. Förhoppningen blir allt mer att inte vara på väg någonstans, att hålla sig kvar.

2. GÖRA TIDEN SÄLJBAR, "MÄNNISKAN BLIR TIDENS KADAVER"

Lönearbetets framväxt på en global skala har i grunden förändrat människans förhållande till tiden. Klocktiden

utgjorde en brytning med den cirkulära tidsuppfattning som präglade samhället fram till sen medeltid, men klockans genomslag är kopplat till lönearbetets utbredning. Kapitalismen grundar sig på en fullständigt kvantitativ uppfattning om tid. I detta ingår att tid köps. Arbetaren tvingas sälja sin arbetskraft, vilket innebär att i utbyte mot en utkomst sälja sin tid som ställs till arbetsköparens förfogande. Detta alstrar idén att vi så att säga har köpt oss fria, eller sålt oss fria – jobbat till oss en fritid. Lönearbetet framstår då som ett löfte om frihet och oberoende, först för män, sedan som en utopi för alla. Arbetstiden blir en vara som arbetaren kompenseras för, som om utbytet vore rättvist. En livsform uppbyggd kring såld tid är en följd av en oerhörd mänsklig omställning som med tiden förvandlats till ett grundfaktum om hur vi lever.

Varför gräva så långt tillbaka i tiden? För att förstå varför arbetstiden är en konsekvens av ett sätt att organisera våra liv som vi har vant oss vid på ett mycket djupgående sätt. I romanen *Fabriksliv* (2015), skriven av **Eric Pettersson**, beskriver berättarrösten arbetstiden som stulen tid, inte alls en rättvis transaktion som skänker oss vår frihet. Personen som ger röst åt texten jobbar på fabrik, någonstans i dagens Sverige. Allt som sägs om tid handlar på ett eller annat sätt om arbetarens underkastelse:

Ett år har gått igen. Hur många är det nu? Tiden har uppenbarligen ingen betydelse här. Bara de bitar de kan ta bort. Sekunder, minuter, timmar. Arbetets tid. Den måste komprimeras och multipliceras. Snabbare och mer. Där, i fabriken, är tiden allt som spelar roll.

Tiden i fabriken är förlorad tid. Bortslösad tid. Liksom kontoret i *Linjen* är fabriken ett "innanför", att finna sig i arbetets egna värld. Arbetarna övervakas, och de är inte mycket mer än maskinernas förlängning. I fabriken elimineras all dötid. **Marx** skriver om att vinst skapas genom mänskligt arbete på två olika sätt. Arbetsdagen kan förlängas, men den kan göra det bara till en viss punkt, dygnets timmar och politisk kamp kommer emot. Men arbetets porer kan också täppas igen genom att arbetsprocessen intensifieras, framför allt genom automatisering. Pettersson beskriver upplevelsen av att med sin tid vara en del av det som vinstbringande arbete pressas fram ur, det levande som blir dött och abstrakt. Motsatsen till att vara en självständig del av en meningsfull helhet.

Berättarrösten beskriver hur de som jobbar på fabriken pendlar mellan att ha tråkigt och att uppleva stress. De

försöker hårda ut. "Vi kör tills det brakar ihop och försöker skratta och andas ut, det är så vi försöker stå ut." En kan ställa om sig och försöka anpassa livet efter fabriktiden, men det tar inte bort faktum: det är stulen tid. "Fyra dagar i veckan. Femte en halvdag. Då ungefär sju timmar stulna. Det är en jävla plåga, livet trängs ihop från båda sidor. Det måste få ett slut." Rasterna finns ju, men inte ger de någon riktig respekt, en hinner bara varva ner. Det går inte att finna sig till rätta i fabriktiden, inte ens nödvändigtvis för att arbetet är tungt eller slitsamt, utan för att jobbet suger livet och hoppet ur dem som utför det. "Vårt problem är tiden, alla tiderna. ... Den tidsrytm som tränger bort vår tid. Våra hjärtan slår efter en annan rytm. Vi kan aldrig anpassa oss till tiderna. Vi vill inte. Vi hatar tiderna." Att inte anpassa sig är självbevarande som vittnar om liv.

3. TID OCH GRÄNSLÖSHET

Det finns en benägenhet att tänka att beskrivningar som Petterssons inte är träffande för dagens arbetsliv. En tänker kanske på kreativitet, kunskap, passion, att allt fler av oss är "självständiga aktörer" på marknaden, fria att välja hur mycket vi jobbar. Men vilka följder har det att allt fler uppgifter utförs av företagare, frilansare, inhoppare, praktikanter, anställda via bemanningsföretag, gig-jobbare? Den frihet som antas öka innebär för de flesta att gränsen mellan arbetstid och fritid luckras upp.

Det gäller att hålla sig konkurrenskraftig genom att vara tillgänglig, anpassningsbar och att utforma livet så att man får jobb också i framtiden (klartext: inte binda sig till varken människor eller platser). Som **Madeleine Bunting**, brittisk sociolog, skriver: vi blir *willing slaves*. Arbetarrörelsens kamp för kortare arbetstid har bytts ut mot individer på arbetsmarknaden som måste jobba mycket, ofta med sjuk av obetald arbetstid, för att skrapa ihop en utkomst. Ett system som bygger på självövervakning och hyperkonkurrens gifter sig självfallet med patriarkala strukturer och destruktiva beroendeförhållanden.

Man brukar tala om att arbetslivet fragmenteras i takt med att det individualiseras. Det innebär bland annat att framtiden krymper, inte bara i tillverkningen, utan också för oss som jobbar: vi börjar tänka i små tidsenheter, projekt. Kännetecknande är en känsla av förlust av begriplighet, livshorisonten krymper ihop. Du tar emot ett vikariat, försöker lära dig jobbet, sen är det dags att sticka. Eller: du är anställd på ett nollavtal och väntar på SMS från arbetsköparen som erbjuder arbetsturer, en måste vara på hugget, inte bry sig om så mycket annat än att fixa till sig mera jobb, för att kunna "leva". När arbetslivet individualiseras och fragmenteras styckas tiden, och

därigenom livet, upp. I praktiken: våra liv prisges åt snabba förändringar och omställningar. Det enda livslånga är det livslånga omställningslärandet. Det individualiserade arbetslivet bygger på osäkra villkor och det skapar ångslighet och desorientering.

Stämningen i *Linjen* fångar detta tillstånd. Arbetets föränderlighet, den abstrakta riktningen "framåt", blir för Emma ett sätt att fly från oron. Men hur hon än försöker att uppgå i denna rytm med allt vad det innebär av cynism och entusiasm är det som att något börja gå sönder i henne. När det varslas om uppsägningar kryper meningslösheten fram i det skugglösa ljuset. Den fråga som Emma hela tiden undviker: vill hon verkligen jobba med att redigera skrifter fulla av floskler? Romanen fungerar som ett porträtt av samtidens meningsförlust; framtiden är lika kal som kontorslandskapet på Emmas arbetsplats.

4. JOBBA SIG LOSS

För något år sen råkade jag på en dokumentär på SVT play som molat i mitt sinne sen dess. Den hette *Arbetets dött-rar*, var inspelad 1986 som består av 53 minuter existentiell dynamit. I fokus: kvinnor som jobbar på två fabriker, en sill- och en strumpfabrik. Kvinnorna berättar om ackord och tuffa villkor. Filmen följer med dem i deras tunga arbete. Flera uttrycker sig ytterst kritiskt om sin arbetsplats och sitt jobb. Är detta ett liv, frågar de. Ska vi ägna vår tid åt detta, verkligen? Är det värt att slita ut sin kropp på det här sättet? Den uppriktiga tonen var omtumlande eftersom den konfronterade en med grundfrågan för oss alla: vad ska vi ägna oss åt under vår begränsade livstid?

Att förtvivla över en arbetsplats på det sätt som görs i filmen skulle utifrån dagens dominerande sätt att tänka på arbete antingen förstås som otacksamt (du har ju ett jobb!) eller som en brist på företagsamhet (gör något av dig då!) Det gemensamma: förhållandet till tiden individualiseras till livsprojektet som är bara mitt. Tidstjuvar är till för att övervinnas genom att en riggar upp sina egna villkor. De av oss som inte har betydande ekonomiska privilegier är oerhört medvetna om risktagningar. Ett fast jobb bemöts med ett "grattis!", ett vikariat är "en möjlighet", en praktikplats en viktig "erfarenhet" — och företagare kan man ju alltid bli. Sensmoral: en utsatt människa får inte vara förtvivlad, hen ska antingen gilla läget eller kasta sig in i entreprenörens värld.

Idén om självförverkligande präglar hur många av oss tänker på tid: man måste uppoffra sig för att få arbeta med ett jobb som passar en. Tid är uppoffring, men samtidigt passionerat flow, och en kan inte veta vart någonting leder. 'Självförverkligande' är en tankefigur som omfattar

idén att en kan jobba sig fri från arbetslivets krängningar genom metodiskt arbete som leder 'någonstans'. Som bland annat **Miya Tokumitsu** påpekat leder detta till en form av internaliserad lydnad där det gäller att uppvisa kärlek och passion till det man gör, till minsta lilla jobbsnutt. Bara på det sättet ger man intryck att vara anställningsbar. Hon talar om *hope economy* – att leva på hoppet, och därför inte ha råd att kritisera. På så vis blir det ännu enklare att exploatera oss; den gränslöshet som redan kännetecknar en krisande kapitalism blir svårare att sätta sig upp mot. Javisst kan jag jobba gratis på arbetsprövning, kanske det leder till något bra, åtminstone behöver jag inte gå arbetslös och falla huvudstupa in i den konturlösa tiden.

5. VILKEN FRIHET?

Vår tids drömmar om tid

- 1 Balans i livet. En har, och helst också ens partner, ett flexibelt jobb som gör det möjligt att hämta på dagis, hinna träna och ägna sig åt något specialintresse. Under semester och helger stänger en av jobbtelefonen och ägnar sig åt sin fria tid. Det är viktigt att sätta gränser mellan arbete och fritid. Jämställdhet betyder att fördela sysslorna på hemmafronten så att båda kan jobba och/eller bygga karriär.
- 2 Basinkomst och kontroll. Hur hitta en buffert för dem som drabbas av osäkerheten i arbetslivet? Vi vill ha mera fritid, tid att pusta ut, lite mindre hets, kanske möjlighet att tacka nej till jobb. En gnutta kontroll och utrymme att planera framtiden.

- 3 Tid för rätt saker. Helst av allt vill jag kunna göra mitt jobb bra genom att ha tid för de uppgifter som behöver göras. Om jag bara inte behövde lägga arbetstiden på onödiga saker som gjorts obligatoriska.

De här drömmarna om balans, buffert och meningsfullhet som får ta sin tid kan vi förmodligen alla känna oss delaktiga av. Arbetslivet måste vara hållbart, annars går vi under: arbetande människor ska må bra och vi behöver få ägna oss åt det väsentliga under vår arbetstid. Fast: oftast formuleras "hållbart arbetsliv" som metoder och tricks att ta till så att vi ska orka maximalt länge.

I *Fabriksliv* uttrycks en annorlunda längtan: att hela skiten ska brinna upp, förstöras, och att tiden ska bli vår. Kanske vill någon säga att detta inte kan tas på allvar eftersom det är en destruktiv tanke som saknar konkretion. Jag tänker på hur **Valerie Solanas** i *SCUM Manifesto* beskriver ett skittråkigt samhälle som urholkar våra inre liv. Målet för ett gott liv är inte att vi alla ska likna en manlighet som i sig är mera död än levande, som hänger sig åt arbete och anseende bara för att livet är så outhärdligt. I sin bottenlösa förtvivlan etablerar manifestet ett perspektiv: så här kan vi inte leva. Pettersson skriver i en liknande anda, fast betydligt mera lågmält, om att bli bestulen på tid: vi slösar bort vår tid, tiden löses upp, vi styrs av arbetsrytmens avskaffande av dötid och dess eget skapande av detsamma.

**Nu befinner hon sig
innanför. Arbetet har sin
egen rytm, det befinner
sig alltid i rörelse.**

Den uppriktiga tonen var omtumlande eftersom den konfronterade en med grundfrågan för oss alla: vad ska vi ägna oss åt under vår begränsade livstid?

Klöser vi oss fast vid trygga, spännande och utmanande jobb som det enda eftersträvansvärda kommer detta att framstå som oförsäamt. Och visst: att vardagen löper/att en jobbar med det en trivs med/att en hinner andas ut – begripliga begär, vad kan vi annat begära här och nu? Men kontrasten till "livets tid" utgör ett gnissel mellan kapitalismens fullständigt kvantitativa tidsuppfattning ("tid är pengar") och omsorgen om vår gemensamma framtid. När kapitalismen växte fram var motståndet påfallande: arbetsledarna och de religiösa ledarna hade ett sjå med att uppfostra arbetarna till att komma tillbaka till fabriken efter att de fått lön.

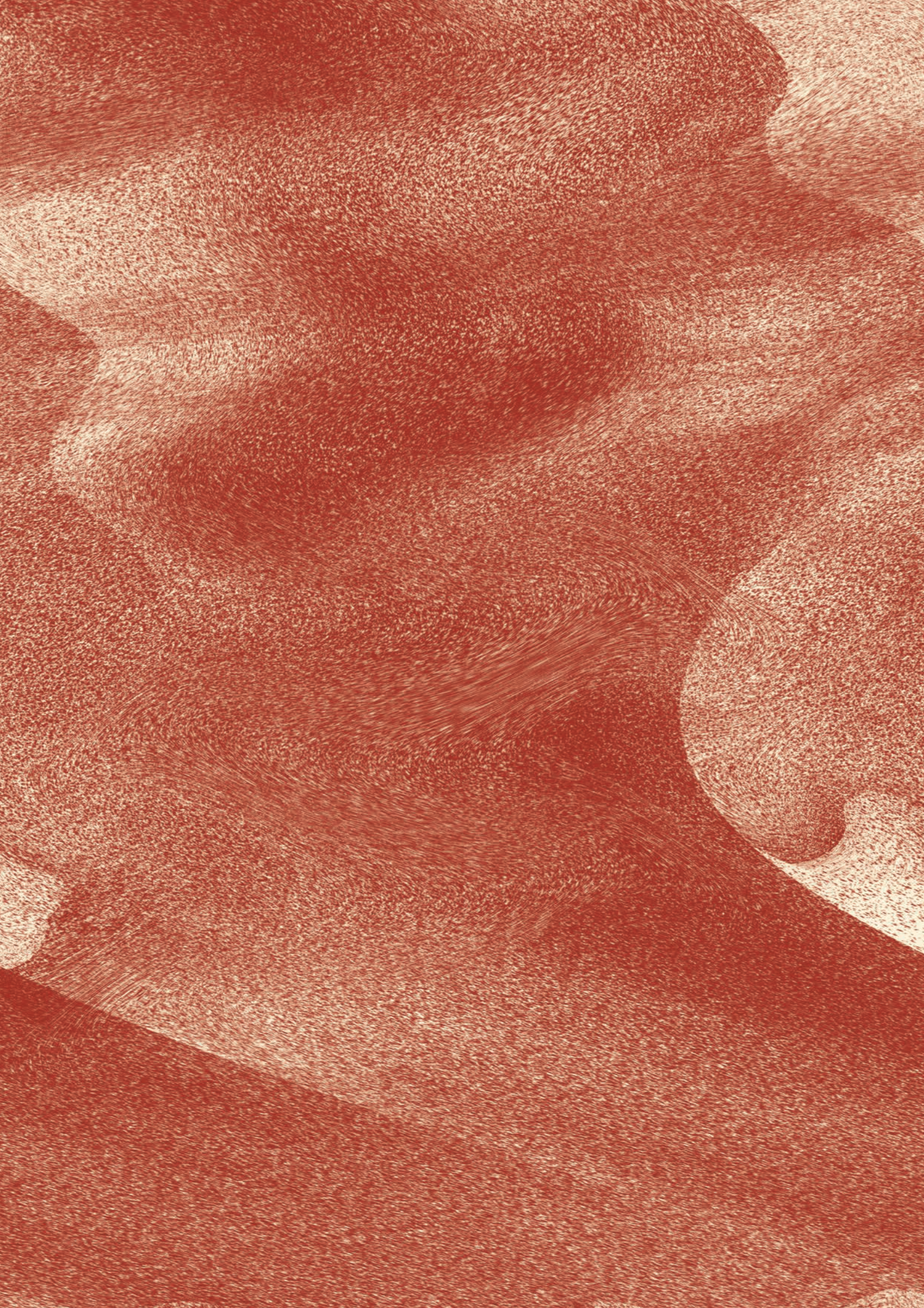
Längtan efter en tidsrytm som inte är strukturerad enligt arbetslivet fortlever i form av slumrande obehag och plötsliga utbrott. Tänk bara på melankolin när semestern börjar, "snart är sommarn slut och så börjar man jobba igen..." Tänk också på den ilska som regeringen **Sipiläs** sysselsättningsåtgärder, med samhällsfördrag och aktiveringsmodell, väckte. Bägaren rann över. Kvinnor i offentlig sektor, arbetslösa och snuttjobbare uttryckte sitt motstånd mot att deras tid utsätts för åtgärder som gör livet ännu mera beroende av arbetslivets nycker. I regeringen Sipilä fick ilskan ett konkret objekt.

Frammanar jag klischébilden av en svävande frihetslängtan som vi alla härbärgerar? Hoppas inte. Jag vill beskriva en erfarenhet, en känsla, något som pockar på att ges röst. När jag själv drabbas av åldersrelaterad rädsla kan jag känna en längtan efter ett liv som har annat än

arbete som horisont. Det finns egentligen bara en sak som skrämmer skiten ur mig med att snart fylla 40, och det är den så kallade positionen på arbetsmarknaden. Jag har virrat omkring bland snuttjobb hela livet och inte haft någon tanke på att komma "framåt" och etablera något. Tiden har gått, snabbt, borde jag utarbeta en strategi för att inte tiden och arbetsmarknaden ska skyffla mig åt sidan? Motbjudande.

När tankarna glider längs de här banorna försöker jag få tag i min längtan efter något annat. Inte bara en smula trygghet, ett ok jobb, ett skojigt uppdrag – utan ett liv där arbetet inte skulle definiera hur jag ser på tid, vad det betyder att förvärva nya erfarenheter, att leva och åldras. En grumlig känsla, men den uttrycker ett perspektiv som är viktigt att hålla fast vid, som en politisk strävan, med följder för vad vi vill kämpa för tillsammans: det måste gå att leva på ett annat sätt. "Vad har vi tid med" måste kunna skiljas från "vad har vi råd med?", "att ha en framtid" måste betyda annat än att "ha en plats på arbetsmarknaden", och "framtidsutsikter" måste kunna innebära andra utsikter än de sysselsättningsmässiga. **A**

Mio Lindman är en mångsysslare som vantrivs i arbetssamhället

OTID, OTYG

flicka av otid klapprande
otyg ängsklockor irrar efter främlingar
med klänningssläpet tungt bakom
mig frasar fjädrar
våta av oro
det främmande i hjärtat

som följer dödgrävare och urmakare hem

de som kan få mig att rodna och glömma

att växa upp

som har så mörka hem

vad är klockan

jag hör ingenting

fast jag inte blundar

gräver ner den bland rosor
kallfuktiga fläckar hårdsminkad smärtsam
repar tiden upp sig
glider och hasar som vingpennorna
gulögda strålar

orons ådror taggiga under klänningen
under huden det främmande
som måste skäras upp gräva
med händerna
till en flackande punkt i bröstkorgen

hår igenom, ser du

klorna som spjälnar

att det inte finns någonting under huden

ingen näbb eller ängsklockor

som slår

eller att det går att lära sig glömma

att det är för sent klapprar pickande
för mörkt för att kunna stoppa en flicka
från sig själv

Isabella Löf debuterar med sin diktsamling våren 2020

Text Sonya Gros

Bild Linn Byrkjeland

1.

lekar
sägs det

att vara barn ska vara lättsamt

tiden
tyngden

att bli vuxen är att läka

2.

veka viljan

ett försök att anpassa åtrån
river ådrorna ur kroppen och placerar dem i bokstavsordning

dina händer
vrider vänder
försöker blicka (men du är inte här)

Blek, min motvilja

3.

Ett gammalt ljud för att mjukgöra
din tunga blick, som på ett sätt gör mig hel

på ett sätt ihålig

Tunna flagor på stengolvet
jagets rester, som med ro kan sopas bort

4.

du dig ditt dina
en man
två ögon och en hand

jag mig mitt minnen
en öm
en liten ilska som är rå

-

för du kan inte se
ett gammalt vrak under vatten

och jag ser ingenting
ditt svarta hål bakom bergen – ett annat liv

förlåt mig azizam

5.

Låter tiden strömma

strävar
väntar
kräver

Minns du hur allting såg ut när vi var små?
Elaka pojkskratt som fastnade i halsen

river
sprättar
häver

Låter åren läka

6.

klara trådar

söka
försöker
föröka

då tiden rinner lägger sig en hinna
över landskap, över vassa kroppar av land

hur ska vi hinna?

kanske är det nu,
kanske var det en annan gång

Text Martina Moliis-Mellberg

Bild Cathja Riska

**UR LED ÄR TIDEN
ÄR TIDEN ÄR TIDEN**

EN KVINNA STÅR framför spegeln i ett badrum, utanför hörs musik och sorl. Det är hennes födelsedag och hon är på sin födelsedagsfest. Inget av detta skulle vara underligt om det inte var för att vi redan har träffat henne, där framför spegeln i badrummet på födelsedagsfesten, och för att vi sedan följt henne under kvällen fram till stunden då hon blir påkörd av en bil och dör. Så vad gör hon där i badrummet igen? Det är den frågan Netflix-serien *Russian Doll* försöker besvara under sina åtta avsnitt.

I sitt yttligaste skikt är premissen snarlik *Groundhog Day*, filmen där en grinig **Bill Murray** tvingas vakna till Sonny & Chers *I Got You Babe* morgon efter morgon samtidigt som han försöker få **Andie MacDowell** att bli kär i honom. Bägge berättelser fångar sina huvudkaraktärer i en slags loop, en begränsad tid som upprepas vad de än gör. Men där *Groundhog Day* vrider tillbaka klockan vid midnatt oavsett händelseförlopp låter *Russian Doll* tiden fluktuera beroende på vilka val Nadia (**Natasha Lyonne**) gör. *Russian Doll* introducerar även en karaktär som komplicerar det hela och tvingar både Nadia och tittaren att fundera kring hur denna loop egentligen fungerar. Till skillnad från *Groundhog Day* är nyckeln till *Russian Doll* inte heller kopplad till Nadias personliga utveckling (att bli en bättre människa) så mycket som till hennes förmåga att se sina egna svagheter och behov, och i förlängningen andras. För att nå dit måste hon gå djupare in i sig själv och, likt titelns matrjosjka, öppna lager efter lager på jakt efter kärnan.

Att mixtra med tiden är en mycket vanlig och tacksam företeelse inom tv och särskilt film. Det är det absolut lättaste sättet att tvinga fram en förändring i en karaktär, det kan spelas som komedi eller thriller, det möjliggör hopp i narrativ och kan användas för att undvika återvändsgränder i berättandet. Men det är också en risk, för

FÖR ATT NÅ DIT
MÅSTE HON GÅ
DJUPARE IN I
SIG SJÄLV OCH,
LIKT TITELNS
MATRJOSJKA,
ÖPPNA LAGER
EFTER LAGER
PÅ JAKT EFTER
KÄRNAN.

hur många gånger har en inte suttit framför tv:n och ropat att det där, det är helt ologiskt och hur fungerar det egentligen och om x hände före y så borde z faktiskt inte vara möjligt! Att försöka skapa någon slags taxonomi över tidsresandet försvåras ytterligare av att kategorierna ständigt överlappar varandra. Det går dock att särskilja några övergripande mönster i utförande och syfte.

GÖR OM, GÖR RÄTT

Tanken med "gör om, gör rätt"-berättelser är att en karaktär måste lära sig något eller fatta rätt beslut för att kunna bryta den tidsloop hen (för det mesta) oförklarligt hamnat i. Tiden är begränsad, ofta till ett dygn men kan vara både kortare eller lite längre än så. Redan nämnda *Groundhog Day* och *Russian Doll* hör till denna kategori. Det är ingen slump att Nadia är spelutvecklare – många dataspel är uppbyggda enligt samma princip där du börjar om varje gång du dör tills du lär dig hur du ska klara banan. En annan fungerande liknelse är att ett spel kan ha en bugg, och på samma sätt är tiden ur led i dessa berättelser, och rätt "kod" måste skapas för att livet ska kunna fortsätta som vanligt.

Även den underskattade sci-fi-filmen *Edge of Tomorrow* jobbar med en loop som startar om varje gång **Tom Cruise** dör. Varje gång vaknar han sedan upp vid exakt samma tidpunkt och får en ny chans att rädda världen från utomjordningar. Här får vi något av en för-

klaring till fenomenet: när Cruise dödade en utomjording första gången fick han i sig dess blod och med det även dess förmåga att återställa tiden.

Thrillern *Source Code* är ett gränsfall där titeln syftar till ett vetenskapligt experiment som ska förhindra framtida brott genom tillgång till de sista åtta minuterna minne hos en människa. Det är alltså inte frågan om att resa i tiden utan en slags tillfällig parallell verklighet som existerar endast under de "återupplevda" åtta minuterna. **Jake Gyllenhaal** får i uppdrag att leva de sista åtta minuterna hos en främmande människa som, tillsammans med passagerarna på ett tåg, dör när en bomb briserar. Gyllenhaal måste om och om igen försöka hitta bombaren på tåget och således undvika flera attacker.

LOOPEN

Loopen är nära besläktad med "gör om, gör rätt", som ju också är en slags loop. Men här är tiden inte begränsad och upprepande utan loopen skapas av att den som reser i tiden träffar sig själv, i det förflutna eller i framtiden. Exempel på detta är *Looper*, där **Joseph Gordon-Levitt** jagar sitt framtida jag som skickats tillbaka i tiden för att dödas av sitt yngre jag, och **Chris Markers** mästerliga kortfilm *La Jetée* där en man i en post-apokalyptisk framtid förföljs av ett barndomsminne som visar sig vara kopplat till den tidsresa han gör för att försöka bygga upp samhället igen. **Terry Gilliams** *12 Monkeys* är inspirerad av *La Jetée* och följer ett snarlikt narrativ.

Även den romantiska komedin *Kate & Leopold* slänger in en liten loop på slutet, då Kate (**Meg Ryan**) ser sig själv på bilder från 1800-talet, och förstår att det är hennes öde att resa tillbaka i tiden till Leopold (**Hugh Jackman**). Det får hennes tidsresande ex-pojkvän att utbrista "the whole thing is a beautiful 4D pretzel of kismet inevitable".

bility!", vilket tydligen ska hindra oss från att ifrågasätta filmens många logiska felslut.

Ett problem som ofta präglar loopfilmerna är att om tidsresan redan har gjorts borde den inte behöva göras igen eftersom den från första början gjordes för att stoppa det som i framtiden gör att tidsresan blir nödvändig. Loopar kan också skapa en paradox där tidsresan blir en förutsättning för tidsresan. Det kallas ibland för en bootstrap paradox, efter uttrycket "pulling yourself up by your bootstraps". I dessa är det omöjligt att säga när loopen har startat, eftersom den är en förutsättning för sig själv. I *Star Trek* används begreppet predestination paradox om tidsloopar där en persons resa bakåt i tiden i sig är orsaken till att personen i framtiden gör samma resa bakåt i tiden.

KORRIGERING

De tidsresor som inte skapar en loop är ofta korrigeringsresor. De handlar om att åka bakåt i tiden, eller i undantagsfall framåt, för att ställa saker till rätta. Till skillnad från loopen där framtid och nutid existerar parallellt har dessa filmer en mer linjär tidsuppfattning där att resa tillbaka i tiden suddar ut det som komma skall och möjliggör en annan framtid. *Terminator* och *Back to the Future* filmerna är några klassiska exempel. I *Terminator* följer Reese en cyborg bakåt i tiden för att skydda Sarah Connor. Cyborgen vill å sin sida eliminera Connor och således "korrigera" framtiden till maskinernas fördel. (Reese resa visar sig dessutom vara en förutsättning för den framtid han rest bakåt för att skydda, vilket skapar en loop inne i filmen.) I *Back to the Future* åker Marty McFly av misstag tillbaka till 1955 där hans närvaro förhindrar hans föräldrar från att träffas och bli kära, vilket hotar Martys hela existens. Han måste alltså korrigera sina egna misstag för att alls ha en framtid att återvända till.

Inverterat skapar Leopolds resa in i framtiden i *Kate & Leopold* problem med alla världens hissar, eftersom Leopold är den som kommer att uppfinna hissen. Det är en ologisk dubbelknut (eftersom Leopold aldrig uppfann hissen går de framtida hissarna, som alltså ändå existerar, sönder) men Leopold måste återvända till sin egen tid för att korrigera det som komma skall.

TÄNK OM

Det finns också filmer som inte direkt sysslar med tidsresor eller loopar men ändå ger oss olika möjliga scenarion av samma händelse, i form av dagdrömmeri à la "tänk om". Tänk om George Bailey (**James Stewart**) aldrig hade fötts. Det scenariot får den självmordsbenägna George se med egna ögon i *It's a Wonderful Life* när en skyddsängel låter honom uppleva ett alternativt Bedford Falls, påtagligt påverkat av hans frånvaro.

Tänk om **Gwyneth Paltrow** inte hade missat tunnelbanan i *Sliding Doors*. Då hade hon ertappat sin otrogna pojkvän, klippt håret och alldeles för snabbt inlett ett nytt förhållande med **John Hannah**. Och tänk om Lola inte hade snubblat över den där hunden i trapphuset i *Lola rennt*. Då hade hon inte orsakat Herr Meier att krocka och då hade han hunnit till mötet med hennes far, och då hade hon inte gått in på banken och så vidare. I bägge filmer är det små detaljer som förändrar allt. De sätter igång olika händelsekedjor som gör så stor skillnad att det handlar om liv och död.

Gemensamt för många av de nämnda berättelserna är att de dessutom flirtar, mer eller mindre öppet, med tanken om parallella tidslinjer. I såväl *Sliding Doors* som *Lola rennt* kan de olika scenarierna läsas som parallella tidslinjer och det samma gäller i viss mån det kontinuerliga loopandet i exempelvis *La Jetée* och *12 Monkeys*. I

Source Code visar sig experimentet ha långt mer omfattande konsekvenser än dess skapare är medvetna om, även om filmen gör lite för att utveckla eller förklara det som sker.

Och så kommer vi tillbaka till *Russian Doll* där Nadias egen teori är att hennes död skapar nya tidslinjer som hela tiden rör sig längre och längre bort ifrån den ursprungliga. Det är därför saker och människor försvinner. Hon måste bryta loopen innan det är för sent, inte bara för henne. "What do time and morality have in common?" frågar hon och svarar: "Relativity. They're both relative to your experience." Så skär hon en ruttnande apelsin itu och visar hur den fortfarande är färsk inuti. Någonstans finns den inledande tidslinjen, den där hon dog för första gången. Det är den hon måste förändra för att fixa buggen och bryta loopen. En kvinna står framför spegeln i ett badrum, utanför hörs musik och sorl.

Skribenten är poet och filmkritiker

illustrationer av

**JOSEFINE
ASPVIK**

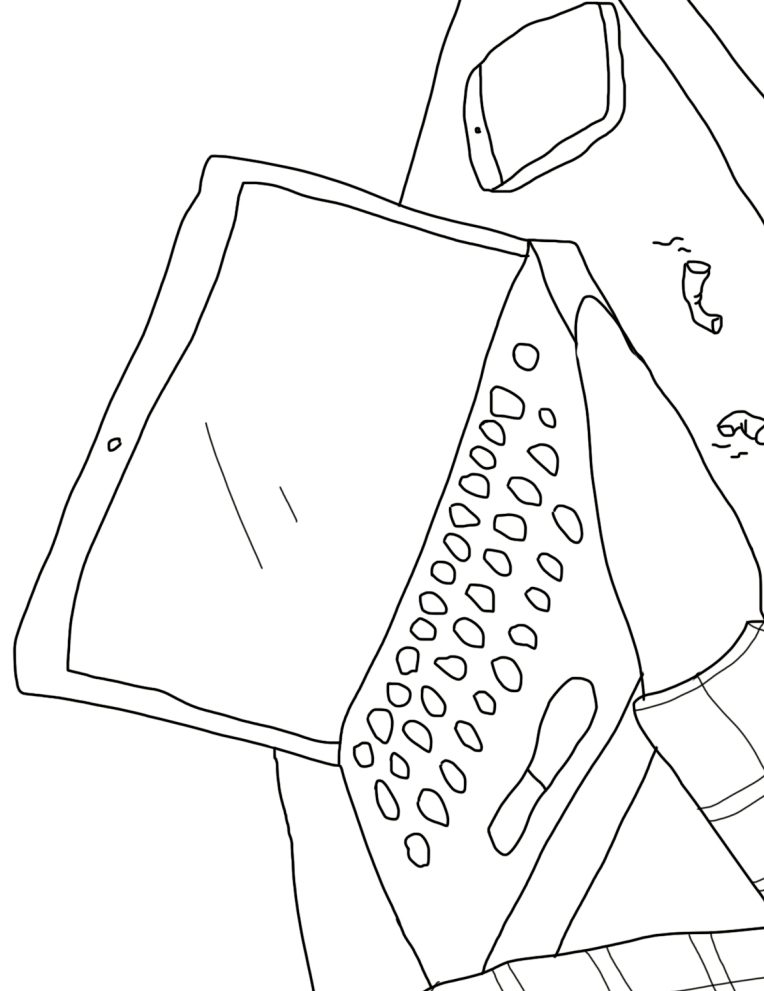
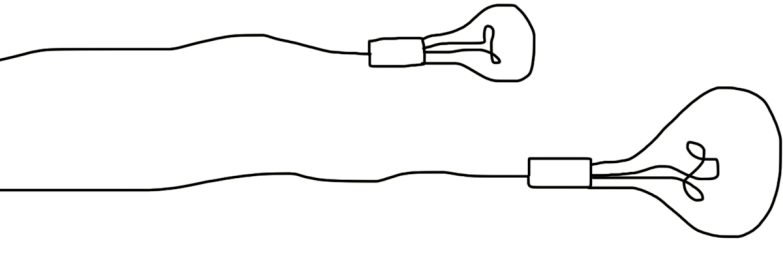
vaxenlivet

Hur känns
Det?
Svar

I T P E

Varför släcknar skiten
så fort jag öppnar min
nätbank

Men vad i helvete

ok

PRENUMERERA!

*Vill du prenumerera på
ASTRA eller ge någon en
gåvoprenumeration?*

Gå in på:
astra.fi

Eller skicka blanketten
nedan till adressen:
Tidskriften Astra
Tallbergsgatan 1/175
00180 Helsingfors, Finland

Skicka e-post till
adressen:
pren@astra.fi

JAG VILL:

- ☐ Prenumerera
- ☐ Ge tidningen i present
- ☐ Göra en adressändring

VÄLJ PRENUMERATION (4 nr.)

☐ Donationsprenumeration	80€
☐ FINLAND	45€
☐ Studerande/Pensionär/Arbetslös	35€

☐ ÖVRIGA NORDEN	52€
☐ Studerande/Pensionär	45€

☐ ÖVRIGA VÄRLDEN	55€
☐ Studerande/Pensionär	50€

GÅVOPRENUMERATION (4 nr.)

(för dig som är prenumerant)

☐ FINLAND	35€
☐ ÖVRIGA NORDEN	45€
☐ ÖVRIGA VÄRLDEN	50€

SKICKA TIDNINGEN TILL:

Förnamn:
Efternamn:
Gatuadress:
Postnummer:
Ort:
Telefon:
E-post:

BETALARE:

(behövs bara om uppgifterna är andra än ovan)

Förnamn:
Efternamn:
Gatuadress:
Postnummer:
Ort:
Telefon:
E-post:

ORDLISTA

ACKORD: Avtal om lön för arbetsprestation. En löneform som innebär att den anställde får betalt utifrån hur många enheter arbetssäljaren tillverkat, sålt, målat, sågat eller liknande. Synonym: *beting*. Motsats till tidlön.

ANARCHITECTURE: På svenska översätts ordet till anarkitektur och består av orden anarki och arkitektur.

AZIZAM: Farsi för *älskling* eller *käraste*.

BASINKOMST: Även kallat *medborgarlön* eller *grundinkomst*. En regelbunden utbetalad summa pengar från staten till samtliga medborgare i landet. Medborgarna får penningssumman helt ovillkorligt och det är en "lika till alla"-princip som gäller. Basinkomst är ett förslag på ett nytt välfärdssystem där alla ges ekonomisk grundtrygghet utan motprestation.

DEVALVERA: Att ge något lägre värde.

GIG-JOBB: Även kallat *snuttjobb* eller *visstidsjobb*. Korta arbetsförhållanden. En vanlig kritik mot denna typ av jobb är att arbetarna får sämre villkor.

IMPLEMENTERA: Förverkliga, genomföra.

KAPITALISM: Ett ekonomiskt system där privat ägande är det centrala. En idé om allting kan växa i oändlighet.

NIDBLÖDNING: eller *Nidationsblödning*. En kort mensliknande blödning som sker 7-14 dagar efter ägglossning när det befruktade ägget fäster sig i livmodern.

OMSORGSARBETE: Praktiska sysslor inom barnomsorg, äldreomsorg och handikappomsorg. Dessa kan involvera såväl fysiska som kän-

lomässiga handlingar. Formell omsorg är avlönad, informell omsorg är oavlönad.

PATRIARKAT: Ett hierarkiskt samhällsstyre där mannen ses som norm.

QUEER: Ett brett normkritiskt begrepp och ett paraplybegrepp för sexuela minoriteter. Queer används för att beskriva ett förhållningssätt eller en rörelse som kritiserar normer kring kön och sexualitet, är ett sätt att identifiera sig och kan syfta på könsidentitet, sexuell läggning och/eller förhållningssätt. Queer kan innebära en önskan att inkludera alla kön och sexualiteter eller att inte behöva identifiera/definiera sig. Queer är ett centralt begrepp inom queerteori.

VILL DU MEDVERKA I ASTRA?

SKICKA ETT MAIL TILL
ASTRA@ASTRA.FI OCH BERÄTTA OM VAD
DU VILL GÖRA. OM DU HAR ARBETSPROV,
EN HEMSIDA ELLER EN PORTFOLIO
FÅR DU GÄRNA BIFOGA ELLER LÄNKA!

ASTRA NU
OCKSÅ
SOM PODD!

LYSSNA PÅ:
ASTRA.FI/BLOG/PODCAST

ASTRA
OCKSÅ
DIGITALT.

NERA INFO:
ASTRA.FI

ANNONSERA
I ASTRA

HELSIDA:	350	EURO
1/2 SIDA:	200	EURO
1/4 SIDA:	100	EURO
1/6 SIDA:	50	EURO

ASTRA ges ut med stöd av: Konstsamfundet, Oskar Öflunds stiftelse, stiftelsen för Tre Smeder, Svenska kulturfonden och Centret för konstfrämjande.

PRIDEKALENDERN 2019

SOMMAR BETYDER PRIDE!

WORLD PRIDE NEW YORK 1-30.6

PIRKANMAAN PRIDE 8-15.6

VASA PRIDE 10-16.6

WEST PRIDE / GÖTEBORG 12-16.6

OSLO PRIDE 14-23.6

HELSINKI PRIDE 24-30.6

LOVISA PRIDE 6.7

LOHJA PRIDE 13.7

MALMÖ PRIDE 18-21.7

BERLIN PRIDE 27.7

OULU PRIDE 5-11.8

REYKJAVIK PRIDE 8-17.8

KÖPENHAMN PRIDE 13-18.8

TURKU PRIDE 19-25.8

ÅLAND PRIDE 26.8-1.9

BORDER PRIDE (TORNEÅ-HAPARANDA) 31.8

RASEBORG PRIDE 7.9

BALTIC PRIDE (VILNIUS) 4-9.6

STOCKHOLM PRIDE 29.7-4.8

QUEERFEST S:T PETERSBURG 19-28.9

sida 4

**KAPITALISMEN
BYGGER PÅ ATT
TA ANDRAS TID.
MOTSTÅNDET GÖRS
GENOM ATT STYRA
ÖVER SIN EGEN TID
OCH ATT DELA TIDEN
MED VÄNNER
I VARDAGEN.**

VINNARE AV
FREDRIKA
RUNEBERG-
STIPENDIET
2018

NOMINERAD SOM
ÅRETS NORDISKA
KULTURTIDSKRIFT
2016

PRO-FEMINISM
PRISET
2 0 1 7
UTDELAT AV
VÄNSTER-
KVINNORNA

